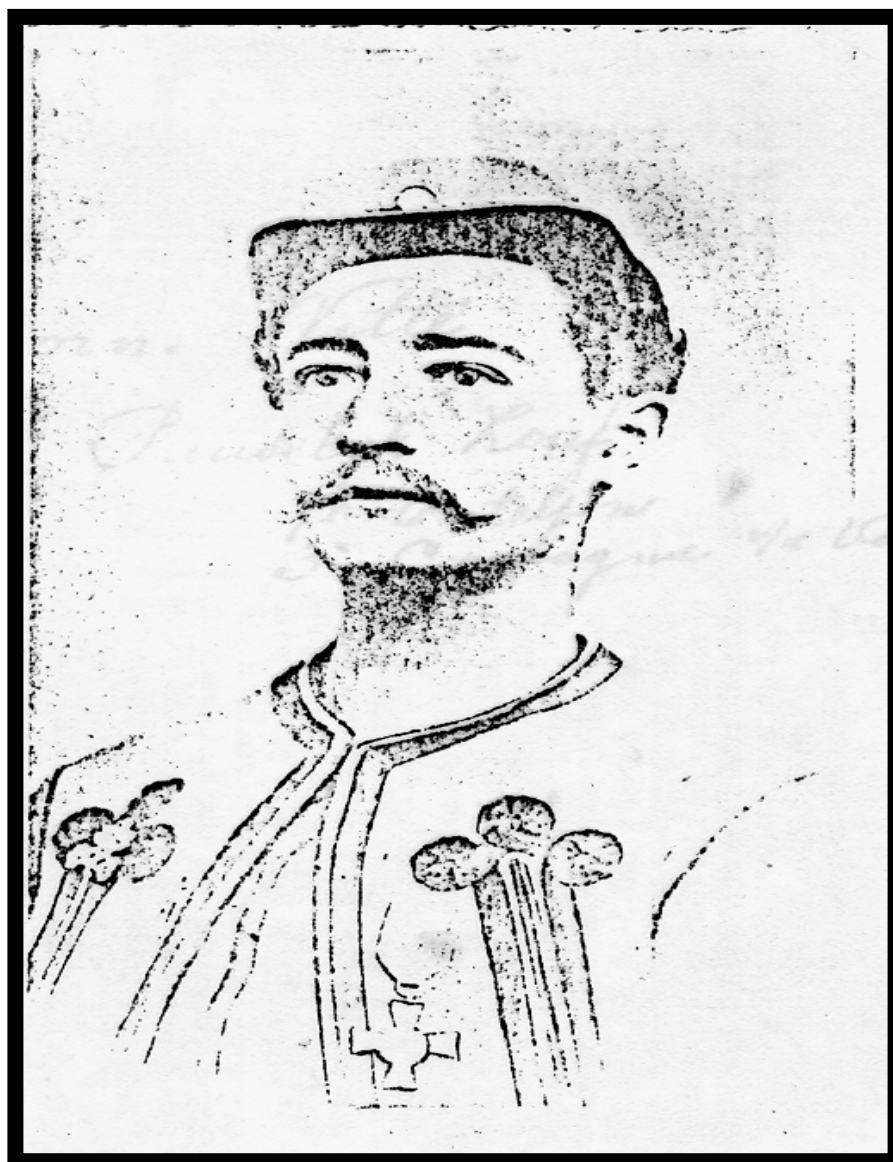

Dagboek van Cornelis Witte.

Geboren 9 augustus 1837 te Texel

Overleden 15 september 1925 te Texel, in de
ouderdom van 88 jaar.

Beslaat de periode 4 februari 1866-21 september
1870 dat hij dienst deed als Pauselijk Zouf, 1^e
bataljon, 3^e Compagnie v/d Voorwacht.

Deze foto in uniform is genomen in 1867 in Rome, alzo op 30-jarige leeftijd.

INHOUD.

- Blad 3. Voorwoord en Historisch overzicht
Blad 6. Vertrek van Texel-Den Helder-Amsterdam-Rotterdam-Antwerpen.
Verblijf in Brussel.
Blad 8. Verblijf in Parijs.
Blad 9. Verblijf te Marzeille. Zeereis Marzeille-Civitavecchia en alzoo eerste
aankomst in Italië, tevens eerste ontmoeting met het Pauselijk uniform.
Blad 11. Per spoor naar Rome.
Blad 16. Eerste zien van de Paus en kleding als Pauselijk Zouf.
Blad 17. Vertrek naar Velletri.
Blad 19. Op Patrouille.
Blad 21. Véroli.
Blad 26. Van Velletri naar Rome.
De Heilige Trappen van de Zaligmaker.
Blad 28. Weer op patrouille, Fransinona.
Blad 29. Als geleider met priesters door het gebergte.
Blad 33. Aan de zee kant, Terrasiena.
Blad 35. Naar Viterbo en verdere patrouilles.
Blad 36. Monte Libretti.
Pieter Jansz. Jong.
Eer aan de gevallen van Monte Libretti.
Blad 38. Rome in gevaar van revolutie.

Boek 2

- Blad 41. Aankomst Fransche Hulptroepen.
De slag bij Mentana.
Blad 43. Zegevierende intocht in Rome.
Blad 44. Subdiaco.
Blad 45. Frisultie.
Blad 46. Weer te Rome en veel bezichtigen.
Blad 50. Bezichtiging museum van de Paus.
Feest van de intrede der Paus als gevangene uit Gaeta.
Blad 51. Palmzondag in Rome.
Blad 52. Paaschen in Rome.
Blad 53. Op patrouille naar Viterbo.
Blad 55. Bezichtiging van de tuin van de Kardinaal van Viterbo.
Op patrouille.
Blad 56. Weer in Viterbo. Feest van de patroon van Italië, de H. Anthonius van
Padua.
Blad 58. Golera te Rome- Tivoli en Albano.
Bolsena.
Blad 59. Op patrouille.
Blad 60. Canino.
Bagnorea.
Blad 63. Dankbrief uit Rome.
Blad 64. Nageschriften
Overgave van Rome op 21 september 1870.

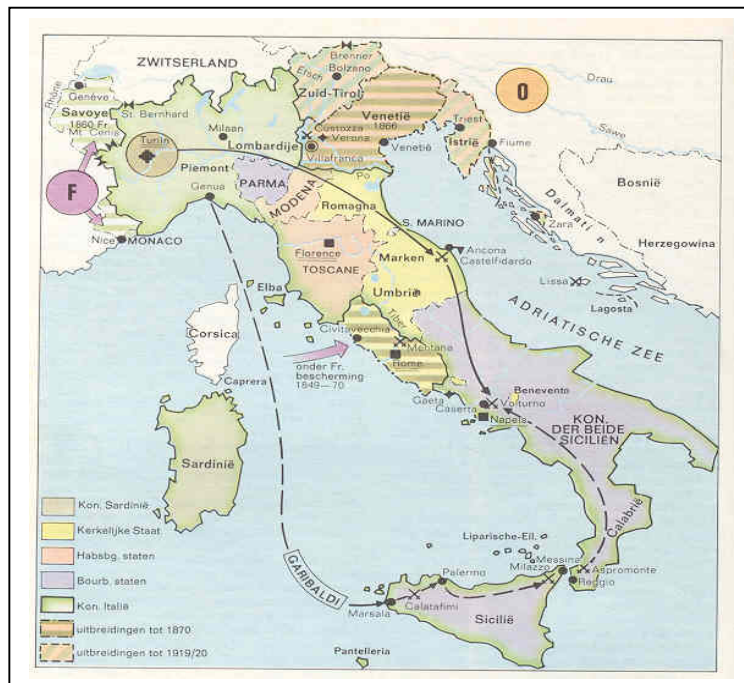
VOORWOORD

Het dagboek is in de jaren 1940-1945 als zondagmorgenarbeid door Gerrit Witte (1882-1945), de zoon van Cornelis Witte, overgeschreven in een tweetal notitieboekjes. Deze zijn in de jaren '70 in mijn handen gekomen en door mij gekopieerd alvorens ze weer opgeëist werden. Door de toch slechte leesbaarheid van de copieën is het verhaal niet echt gaan leven, en heb ik in navolging van Gerrit Witte, mijn grootvader van moederszijde, besloten om het verhaal nogmaals over te schrijven met de huidige elektronische wijze van tekstverwerking. Het oorspronkelijk taalgebruik heb ik aangehouden, maar voor de leesbaarheid is het gebruik van hoofdletters en leestekens op een meer consequente wijze ingevoerd. Plaatsnamen zijn ook, zoals zij vaak fonetisch zijn geschreven, overgenomen. Daar waar dat verdienen is heb ik de actuele plaatsnaam in cursief toegevoegd. Al schrijvende ontstond bij mij ook de behoefte om er ook beeldmateriaal aan toe te voegen. Ook ontdekte ik dat de chronologische volgorde der gebeurtenissen niet klopt, maar om de authenticiteit van het gevonden materiaal te respecteren heb ik het zo gelaten. In de hoop dat het de familie en belangstellenden meer inzicht zal geven in deze periode uit de geschiedenis en het leven van een roemruchte voorvader, en uit eigen belangstelling heb ik dit project met veel plezier gedaan.

Gerard Schotten, Bergen N.H. mei 2004

Historisch overzicht:

Misschien zijn er onder de lezers nog personen die niet weten wat zouaven zijn. Eenvoudig uitgelegd: een zouaaf was een soldaat uit het pauselijk leger uit de periode van 1860 tot 1870. Om meer te begrijpen van de zouaven geschiedenis moeten we eerst teruggaan naar het Italië van rond 1850.

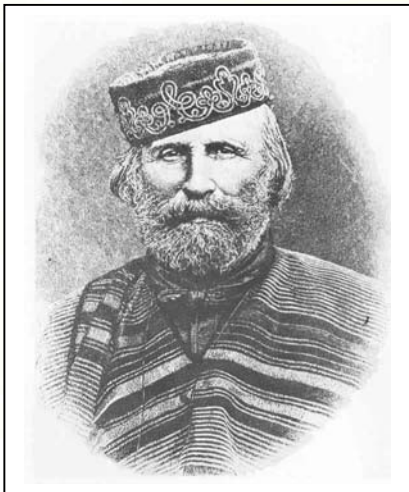
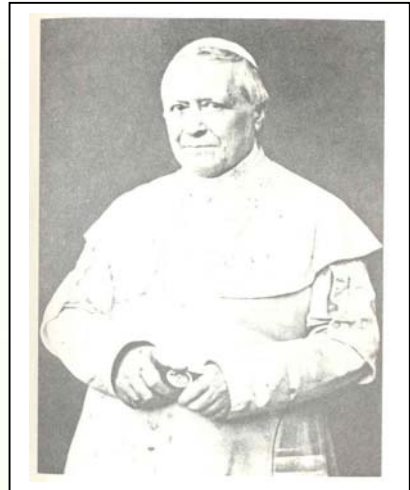
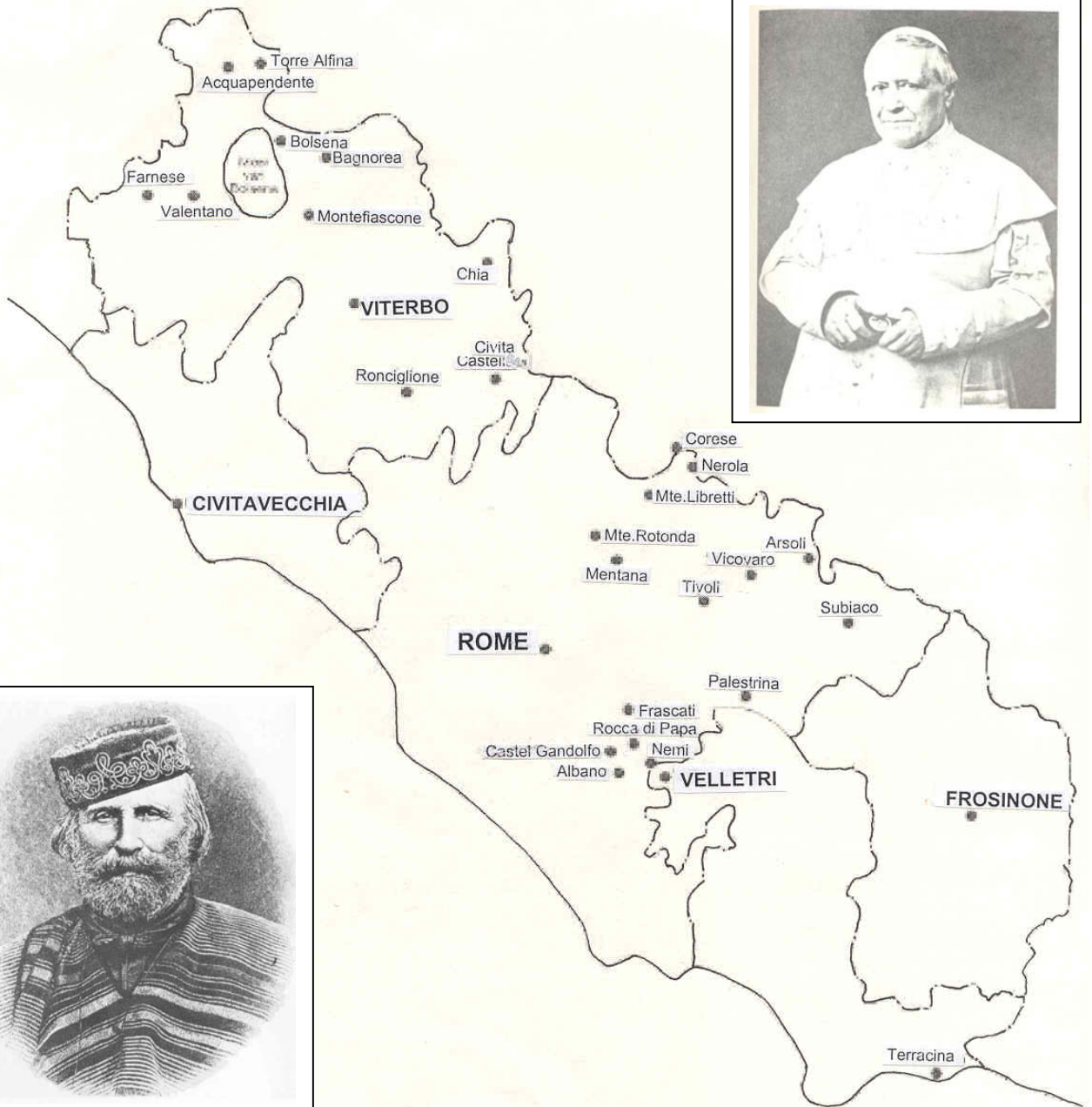
Italië bestond toen uit meerdere onafhankelijke staatjes en koninkrijkes. In het midden van Italië lag de kerkelijke staat. De paus was niet alleen hoofd van de katholieke kerk maar tevens staatshoofd van deze staat. Rond 1850 ontstond er een beweging (Risorgimento) die streefde naar het tot stand komen van een verenigd Italië. Grote voorvechters van deze beweging waren Giuseppe Garibaldi en koning Victor Emanuel II van het koninkrijkje Piëmont. De in 1846 tot paus Pius IX gekroonde kerkvorst prakkiseerde er echter niet over om ook maar een stukje van zijn land af te staan. Hij kon rekenen op

militaire steun van de Franse keizer Napoleon de Derde. In 1864 moest de Franse keizer om politieke redenen zijn militaire steun verminderen. De paus beseftte dat hij dan niet meer was opgewassen tegen zijn tegenstrevers en deed een beroep op de katholieke jongeren van Europa om hem militair te helpen door dienst de nemen in zijn leger, de zouaven.

De zouaven werden aldus genoemd naar een dappere inheemse stam in Algiers, die zich aan de Fransen had onderworpen en waaruit een keurkorps van het Franse leger was gevormd. (Zie www.zouavenmuseum.nl). Rondreizende priesters brachten ook in Nederland deze pauselijke oproep rond. In het Brabantse Oudenbosch liet een zekere pastoor Hellemons een zouaven opvangcentrum inrichten. De vrijwilligers die toe wilden treden gingen van hier uit door naar Brussel voor een medische keuring. Werden zij goedgekeurd dan tekenden zij een 2-jarig dienstverband. Vanuit Brussel ging het dan per trein via Parijs naar Marseille en vandaar per schip naar Rome. In totaal waren er onder de 11.036 geregistreerde zouaven 3181 Nederlanders. Vermoedelijk zijn het er meer geweest. Vanuit Brabant en Limburg gingen vrijwilligers op eigen houtje naar Brussel en werden toen gemakshalve als Belg geregistreerd. (In ieder geval is het een opmerkelijk hoog aantal. Er zijn in onze geschiedenis wel vaker Nederlanders in vreemde krijgsdienst getreden zoals tijdens de boerenoorlog, de Spaanse burgeroorlog en in de tweede wereldoorlog maar alleen in de tweede wereldoorlog waren het er meer dan bij de zouaven).

De beroemdste Nederlandse zouaaf is ongetwijfeld Pieter Jong uit Lutjebroek geworden. Deze sneuvelde op 18 oktober 1867 nadat hij, verstoken van munitie, zijn geweer als knuppel gebruikend, veertien tegenstanders doodgeslagen heeft. Dat gebeurde bij de slag om Monte Libretti. Hun grootste zegepraal behaalden de zouaven op 3 november 1867 bij de slag bij Mentana. Daar brachten 5000 zouaven een verpletterende nederlaag toe aan 15.000 Garibaldisten. De weerklank van deze zege deed nogmaals vele vrijwilligers toestromen. Na deze veldslag zijn er voorlopig niet meer gevechten geweest dan schermutselingen met rondtrekkende struikroversbendes. In juli 1870 werden de laatste Franse militairen teruggetrokken. Dit betekende het einde van de kerkelijke staat. In september 1870 was de slag om Rome. De paus begreep dat 5000 zouaven het niet konden opnemen tegen 60.000 tegenstanders. Om verder bloedvergieten capituleerde hij. De zouaven werden krijgsgevangen gemaakt en binnen een week op de trein naar huis gezet. In oktober 1870 keerden de zouaven in hun woonplaatsen terug en werden als helden ingehaald. Pas in 1929 werd er vrede gesloten tussen de paus en het koninkrijk Italië. Toen ontstond Vaticaanstad zoals wij dat heden nog kennen. Over de zouaven zelf: Om zouaaf te kunnen worden moest men uiteraard in de eerste plaats katholiek zijn en een verklaring van goed gedrag van de plaatselijke pastoor kunnen overleggen. Ordinaire avonturiers en huurlingen werden afgewezen. De zouaaf werd gedreven door zijn geloof en door de overtuiging voor een rechtvaardige zaak te vechten. Hun strijdkreet was: "De zaak des pausen is de zaak van God!". Toch is er nog een belangrijke reden geweest om dienst te nemen: Men hoopte dat indien men met roem overladen thuiskwam dan zijn maatschappelijke en sociale positie aanmerkelijk zou kunnen verbeteren.

DE KERKELIJKE STAAT 1861 - 1870

1866

Vertrek van Texel-Den Helder-Amsterdam-Rotterdam-Antwerpen.

Het was op den 4^e februari dat ik mijn geboortegrond, mijn ouders, zusters en broeders en mijne verdere bloedverwanten en vrienden voor het laatst vaarwel had gezegd. Mijn twee broeders en mijn eene kameraad vergezelde mij tot aan het vaartuig dat mij naar het Nieuwediep brengen zou. Na een hartelijk afscheid van hun genomen te hebben stapte ik aan boord en de touwen wierden losgemaakt en zeilde de haven van Texel uit. Het weder was stormachtig, het schip slingerde verschrikkelijk door de holle zee. Het schip werd soms geheel met baaren overdekt. Het wierd zoo erg dat het scheepsvolk wilde terug keeren, maar één was er en zijden, laat ons zoo lang mogelijk volhouden als wij kunnen, en ziet, met veel inspanning kwamen wij gelukkig de haven van Nieuwediep binnen.

Ik had de tijd tot 's avonds tien uur. In den tussentijd ging ik eenige bloedverwanten vaarwel zeggen en van het doel van mijn reis verwittigen.

Des avonds ging ik op de stoomboot naar Amsterdam. De nacht ging onder een vrolijk gezelschap en een vrolijk gesprek spoedig om. In den morgenstond kwamen wij te Amsterdam aan. Er waren verscheidene personen die ook naar Rotterdam moesten, dus wij gingen met een heel gezelschap door de stad naar het Rhijnspoor en vertoefde daar een uur.

In dien tussentijd ging ik mij wat ververschen, van eten en drinken voorzien, en ging toen per spoor naar Rotterdam. In het spoor trof ik nog iemand aan die pastoor Grijskamp heel goed kon, en die dienzelfde week nog bij hem kwam. Ik gaf hem de groeten van mij met hem meede en meteen dat ik als Zouaaf naar Italië ging.

Wij kwamen nog tijdig in Rotterdam aan, vertoefde daar nog eenige tijd, gebruikten daar nog iets tot afscheid, want dit was het laatste logement dat ik in mijn vaderland nog aantrof, en stapte de boot op die mij naar de Moerdijk moest brengen.

Ik zeide in stilte mijn vaderland vaarwel en staarde het zoo lang na als ik zien kon. Op de boot had ik nog al een vrolijk gezelschap, dat de tijd ging spoedig om. Eindelijk kwamen wij aan de Moerdijk. Moesten daar dadelijk op het spoor naar Antwerpen. In het spoor trof ik gelukkig iemand aan die mij van goede reiskameraads zou voorzien die Hollands en Fransch spraken, want in het spoor spraken ze al meer Fransch dan Hollands.

Ik had altijd nog gehoopt alsdat ik nog wel kameraads zou aantreffen die ook naar Italië gingen, maar dat mislukte mij. Niemand trof ik aan, dus was genoodzaakt alleen de reis te vervolgen.

Intussen waren wij te Antwerpen aangekomen waar mijn reiskameraad mij ging verlaten, maar eer hij afscheid van mij nam bezorgde hij mij een goede reiskameraad.

Wij plaatsten ons in het spoor dat naar Brussel ging. Na een oog over Antwerpen te hebben geslagen spoorden wij op Brussel aan.

Verblijf in Brussel.

In het spoor sprak geen mensch Hollands meer als ik en mijn reiskameraad. In Mechelen hielden wij eenigen tijd stil, en kwamen toen het donker was goed behouden te Brussel aan. Mijn reisgezel bezorgde mij een goede gids die mij naar het Pauselijke comité zou brengen. Heel verwonderd zag ik op, zoo van een eenzaam eiland in tijd van anderhalve dag in zulk een grooten wereldstad. De verwondering kan ik niet uitdrukken.

Intussen gingen wij verscheidene straten door, en kwamen aan de plaats waar het kantoor was, maar werd weder naar een andere plaats gestuurd daar alle heeren vergaderd waren. Na een tijd geloopt te hebben kwamen wij eindelijk ter plaatse waar wij wezen moesten.

Het was een klooster, daar waren zij alle maandagen vergaderd met de keuring der aangeworven Zouven en het gereedmaken der reis.

Wij werden dadelijk toen wij aan het klooster aankwamen binnengelaten. Een broeder geleide mij tot de kamer waar de heeren vergaderd waren. De drukte was daar groot. Zij vroegen mijn papieren op en een ieder keek dezelve na en dan gedurig met elkaar over spreken, maar alles in het Fransch, dus kon er niets van verstaan. Ik zag wel dat zij enigszins met de zaak verlegen waren. Na nog drie á vier maal de papieren te hebben nagekeken gaven ze mij dezelve weder terug en zegde mij alsdat mijn papieren goed in orde waren, maar dat ik een uur te laat aangekomen was, en de reis en de jongelingen waren nu geregeld. Dus zodoende moest ik een week wagte tot er weer een transport naar Italië vertrok.

Ik werd in een kamer gebracht en zegde mij dat zij mij over een uur zouden roepen. In dien tussentijd zouden zij de andere jongens naar het spoor vergezellen. Ik ging daar eens flink zitten, het duurde niet lang of ik viel in slaap, want ik was vermoeid van de reis.

Eindelijk werd ik wakker, keek op mijn horloge en zag alsdat het reeds negen uur gepasseerd was.

Het verveelde mij al zeer, ik besloot alsdan om het klooster eens rond te gaan en zien of ze mijn vergeten hadden of niet. Het duurde niet lang of ik vond een stuk of drie broeders, en ziet, het was juist zoo als ik gedacht had. De heeren hadden mij vergeten, en er werd geraadpleegd om mij in een logement te brengen.

Ik werd dan in een fatsoenlijk logement gebracht. Er werd dan eten en drinken voor mij geëist, en verkwikte mij eens goed met biefstuk, brood en bier. Na den maaltijd rookte wij nog een sigaartje en dronken een glaasje bier op de gezondheid der Zouven.

Eindelijk bij het vertrek mijner leidsman zegde hij mij alsdat ik hier geen cent behoefde te betalen. Alles was op kosten van het Comité. Die woorden bevielen mij goed, ik dacht, zie zoo nu heb ik toch voor eenige dagen de kost, en kan nu eens een mooi deel van Brussel bezichtigen.

Niemand kon met mij spreken, dan de dienstmeid, dus ik liet mij van haar mijn slaapkamer wijzen en sliep dien nacht als een roos.

Zoo ik gezegd heb, met haar kon ik alleen spreken. Dus met alles wat ik benoodigd was moest ik aan haar vragen, en dit ging nog al goed. Zij bediende mij als een heer.

Ik ging dagelijks dan de eene kerk bezoeken en dan de anderen. Heel veel schoone kerken heb ik daar gezien, vele schoone pleinen en standbeelden. Daar is Brussel vol van.

Één straat is geheel met glas overdekt, gelijk het gewelf van een kerk. Vele schoone en heel prachtige winkels, een schoon plantsoen zoo heerlijk heb ik dezelve nooit in Holland gezien. Het hofpark van Brussel is ook schoon, dat is dicht bij het Koningspaleis. Dit is ook weer een schoon gebouw. Met één woord, ik heb heel veel gezien van Brussel, meer als ik u liede wel vertellen kan.

Zoo alle dagen door de stad wandelen leerde ik al goed de weg kennen. Zoo had ik drie dagen rondgesukkeld toen op een avond een kameraad bij mij gebracht werd.

Zijn papieren werden afgevraagd. Des avonds laat kwam een heer ons zeggen alsdat wij maar goed moesten toezien, en ik werd gelast om mijn kamer goed te sluiten. Ik had de geheele avond geen goed oog op hem gehad. Des andere daags werd hem het logement ontzegd. Zijn papieren waren niet goed in orde. Hij ging met mij uit wandelen. Zoo waren wij op een groot plein bij het park van Brussel, toen vroeg hij mij of ik even wilde wachten, en ziet, ik heb hem nooit meer gezien.

Des anderen daags kwam er een jongen Waal. Hij had nog nooit in Brussel geweest, dus ging alle dagen tot 's avonds laat met mij wandelen.

Het was een aardig gezicht, hij kon geen Hollands en ik kon geen Fransch dus wij konden elkander niet verstaan. Alles wat wij spreken wilde ging met gebaren. Enkele woorden die ik kon, kon ik het hem dan doen begrijpen.

Zoo ging het zondags toen ik uit de kerk kwam. Toen vond ik de eerste Hollandsche jongens in mijn logement. Dadelijk was het kennis toen ik hoorde alsdat zij ook naar Rome gingen. Des middags na het eten ging ik met hen wandelen, liet hun de voornaamste straten en pleinen zien, ook de glazen straat waar zij overal heel verwonderd opzagen. Zij waren heel verblijd alsdat ik al zoo goed in Brussel de weg wist.

Des avonds kwamen er nog vijf Hollanders, toen moest ik weer uit om Brussel hier en daar te laten zien.

Des avonds was het Carnaval, waar zij heel vreemd op keeken. Des anderendaags had er een Hollander berouw en ging weder terug naar Holland. De Waal ging des morgens mede naar de kerk en wij hebben hem nooit weer gezien.

Des middags werden wij gekeurd en gingen nog eens Brussel vaarwel zeggen en gingen toen weer naar ons logement. Toen ik thuis kwam zat er reeds lang een op mij te wachten. De meid bragt mij bij hem in een kamer. Toen ik binnentrad zag ik dat het de Chef van het comité was. Hij zei mij de reden van zijn komst, en ik keek heel vreemd op toen ik vernam alsdat ik alles wat ik verteerd had in die acht dagen moest betalen, en de som was achttien franc. Op het allerminst gerekend, maar de avonds bracht ik mijn beklag in bij de andere heeren, en ziet ik kreeg toch tien franc schadevergoeding.

De andere franken moest ik maar aan de goede zaak opofferen.

Verblijf in Parijs.

Wij gingen des avonds half acht alle gezamenlijk door Brussel naar het spoor dat ons naar Parijs zou brengen. Het was een transport van vijfhonderdzestien man. Wij spoorden de gansche nacht door tot 's morgens zeven uur, toen kwamen wij te Parijs aan. Ik keek heel verwonderd op van zulk een groot station. Wij moesten anderhalf uur loopen eer wij bij ons logement waren. Ik zag heel vreemd op toen ik door Parijs liep van zulk een groote en schoone stad, van zulke mooien straten.

De winkels waren allen nog gesloten. Heele schoone pleinen met standbeelden zag ik, maar alles zoo maar terloops, want wij marcheerden nogal vlug door. Eindelijk komen wij in ons logement. Daar was een heele drukte. Een heele groote zaal stond vol langen tafels en banken.

Kregen daar goed eten en drinken, ieder had een flesch wijn voor hem staan. Met één woord wij hadden een flinke en roiaale tafel. Na de maaltijd ging een ieder door Parijs wandelen.

Wij gingen met vijf kameraden naar het kerkhof Père Lachaise. Dit is het grootste, schoonste en vermaardste kerkhof van Parijs. Als men halfweg op het kerkhof is, gaat men op een hooge berg dat ook alles nog kerkhof is, en dan kan men over de gehele stad van Parijs heen zien.

O, dan heeft men toch zulk een schoon gezicht dat ik u lieden nooit vertellen kan.

Het kerkhof kan ik niet beter vergelijken als bij een stad. Men heeft aller wegen lanen met mooien boomen en bloemen en de graftomben staan alle gelijk de huizen alle naast elkander. Alle mooien kleine huisjes, en daar staan de graftomben in. Het ééne is nog schoonder als het andere. Boven iedere graftombe is een altaar met waskaarsen, een Mariabeeld, schoone bloemvazen en verscheidene bloemkransen van vrienden en bloedverwanten.

Iedere graftombe is met een mooi net besmeed hek afgesloten. Voor ieder graf staan de schoonste bloemen. Welke pracht en schoonheid kan ik niet genoeg uitweiden dien er in en rondom die huisjes heerst. Nooit had ik kunnen denken dat op een kerkhof zulke schoone gezichten te zien waren, daar bij ons te land niets van zoo iets te zien is. Als men alles goed bezien zou, had men meer als twee dagen werk, men noemt het ook “de stad der doden”.

Nu, boven op de berg is de begraafplaats der jongelingen en jonge dochters. Die graven zijn ook zoo schoon uit marmer uitgehouwen. Daarachter die van kinderen.

Daar is het zo vol met bloemen dat men haast niets onderscheiden kan, met één woord het is niet te beschrijven hoe prachtig die overledenen daar begraven liggen.

De tijd noodzaakte ons om te vertrekken. In ons logement gekomen zijnde stond het middagmaal reeds gereed. Het was weer een goed gevulde tafel. Een ieder kon weer een flesch wijn toespreken. Wij moesten ons voor vertrek gereedmaken en de noodige levensmiddelen koopen, want wij moesten twee daagen en twee nachten doorsporen naar Marzeille.

Het is een leuke rit, geheel Frankrijk door. Geen één kon op het laatst meer op zijn gat zitten.

In het spoor hadden wij de schoonste gezichten, want Frankrijk is nog al een schoone landstreek. Het gebergte is een schilderachtig gezicht. De kastelen en oude burgten dien men er op ziet maken het nog schooner. Heerlijke dalen, rivieren. Heele lange bruggen gingen wij somtijds over. Verscheidene mooien steden gingen wij voorbij.

Lion, daar hielden wij een half uurtje stil, dus konden daar nog eens even wat zien. Het is een schoone stad. Frankrijk is vol van wijngaarden. Ik heb ze gezien tot boven op de bergen aan toe. Hoe meer men in het zuiden van Frankrijk komt, hoe meer wijngaarden men vind. In het spoor hadden wij het grootste plezier, somtijds gingen wij door de bergen heen.

Die bergen zijn uitgehold of uitgehakt, want alles is rotsen. Iedere wagen was van licht voorzien. Het gebeurde somtijds dat wij een half uur onder zulke bergen reden, dan was het juist als in de nacht. Heel veel heb ik gezien in het spoor dat ik niet alles beschrijven kan. Zo kwamen wij eindelijk in Marzeille aan, ik was blijde dat wij er waren. Het was des avonds zeven uur toen wij per spoor aankwamen.

Verblijf te Marzeille. Zeereis Marzeille-Civitavecchia en alzoo eerste aankomst in Italië, tevens eerste ontmoeting met het Pauselijk uniform.

Wij werden in twee logementen gedaan, en kregen daar goed eten en drinken, wijn in overvloed. Na het eten gingen wij direct slapen want in drie nachten hadden wij haast niets geslapen. Des andere daags 's morgens was het eerste werk de stad bezichtigen.

Marzeille is een schoone stad, hij ligt aan de zee en heeft een sterke zeehaven. In de stad ziet men nog een heel groot kasteel op een heele hooge berg, hetwelk een schoon gezicht opleverd. Na eens hier en daar door de stad gewandeld te hebben werd het tijd om naar de boot te gaan. Op de zeehaven aangekomen zijnde keek ik vreemd op van zulk een groote boot. Hij geleek wel na een oorlogschip.

Wij moesten alle op het dek verblijven. Om negen á tien uur staken wij in zee en zeide Marzeille vaarwel. De wind waaide nogal hard want de boot maakte nog al verscheidene kunsten, somtijds werden er 25 á 30 man doornat van een golfslag. Dat werd op het laast hoe langer hoe slimmer. Men kon achter nog voor nergens meer droog blijven. De baren sloegen onophoudelijk over het dek en de boot die slingerde door de holle zee als of hij soms de lucht en soms de diepte in wilde gaan.

Verscheidene waren zeeziek en niemand mocht naar beneden. Wij hadden het nog slimmer als de beesten. Nacht en dag moesten wij op het dek blijven. Des nachts krompen wij in mekander van de koude, en dat scheepsvolk was zoo onbarmhartig dat zij wilde niets geven om ons mee toe te dekken voor de kou. Niet eens konden wij een stukje zeildoek krijgen.

Nooit heb ik zulk onbarmhartig zeevolk gezien, want wij werden net behandeld als beesten.

Het eten ging ook wonder langs. Er werden op dek van zulke blikken bakken met eten gebracht en dan moest men daar met tien man om aan het schaften. Lepels, vorken of messen zag men

niet, en zij wilde die ook niet geven. Dus die eten wilde moest met de hand eten. Men moest haast spugen als men het zag hoe alles er langs ging.

Ik kon niet eten waar een ander met zijn handen ingezet had. Het ééne was als het andere. De scheepsbeschuit was ende en brokken met wormen erin en meest allemaal beschimmeld. Het was in één woord alsof zij een lading beesten aan boord hadden in plaats van mensen.

Verscheidene schepen zag men links en rechts door de Middellandsche Zee zeilen.

Zo sukkelend kwamen wij in Livorno. Wij gooiden ons anker op de zee neer en moesten daar eenig goed lossen. Dit ging alles met booten. In die tussentijd kwamen er verscheidene bootjes met allerlei snuisterijen en fruit, dat een ieder kocht zoo het een en ander.

Des avonds gingen wij weer weg, zee in, zeilde de nacht nog door en kwamen 's morgens zeven uur te Civitavecchia. Wij gooiden in het midden der haven ons anker en bleven daar eenige tijd voor anker liggen. Eindelijk werden de booten te water gelaten en wij werden naar de wal gebracht, het was negen uur.

Toen ik mijn voeten voor het eerst op het Pauselijk gebied zette, het was zaterdag 17 februari.

Honderden van Franschen soldaten stonden op de plaats waar wij uit de booten stapte.

Een onderofficier van de Zouven stond ons af te halen.

Heel verwonderd keek ik op voor het eerst een Pauselijke Zouf te zien. Verscheidene dagen had ik al verlangd om te zien hoedanig de uniform der Zouven zou wezen.

Nu, in Civitavecchia kregen wij dadelijk al last van bedelaars. Geheele hoopen liepen ons na om geld en brood of wat wij maar kwijt wilde wezen. Met groot geweld moesten zij weggedreven worden.

Het is een armoedig stadje, anders is het een kleine vesting, een kleine zeehaven. Toen wij aankwamen keken wij heel vreemd op van zulk een armoedig stadje. Later dagen zag ik wel alsdat er in Italië overal zulke plaatsjes zijn, want in Italië is de bevolking slordig en smerig van aard. Toen wij aankwamen werden wij

dadelijk in ene logement

gebracht, werden daar goed onthaald van eten en drinken, en gingen toen eens wandelen, gingen daar eenige kerken bezien.

Daar was juist een begrafenis of lijkstatie. Heel verwonderd zag ik op de dragers en degenen die er achter liepen hadden witte kleeden aan tot op de gronden een doek voor het gezicht, net eender als of zij gemaskerd liepen.

Des middags ontvingen wij het eerste Romeinsche geld. Heel verwonderd keek ik op toen ik den eerste bajokkies zag, want dit is heel anders als het Hollandsche geld, maar hoe vreemd of het geld is, niets leert men zoo spoedig als dat kennen.